

PREDRASUDE PREMA MUŠLIMANIMA U ISLANDSKOM DRUŠTVU

Šejla ZAHIROVIĆ

International Burch University
e-mail: sejla.zahirovic@stu.idu.edu.ba

Anes MAKUL

International Burch University
e-mail: anes.makul@ibu.edu.ba

ABSTRACT

U ovom tekstu istražujemo na koji način se islamofobija manifestira na Islandu, te njene uzroke. Ova pojava na Islandu se ne može posmatrati kao izolirano djelo, već kao dio šireg procesa koji je vidljiv i u drugim zemljama s demokratskim uređenjem. Jednostrane informacije o islamu i muslimanima stvaraju plodno tlo za djelovanje prema muslimanima koje rezultira u islamofobnoj retorici, fizičkim napadima na pripadnike te religije, te kreiranje ponižavajućih politika prema pripadnicima muslimanke vjerske zajednice. U radu je prvo predstavljena pojava islamofobije na Islandu, te primjeri, koji su zabilježeni u medijima i zvaničnim izvještajima. U nastavku analiziramo uzroke na osnovu deset polustrukturiranih intervjua s političarima, akademskim radnicima i aktivistima civilnog društva.

Ključne riječi: Island, islamofobija, islam, muslimani, migracije

PREJUDICE AGAINST MUSLIMS IN ICELANDIC SOCIETY

In this text, we investigate how Islamophobia manifests itself in Iceland, and its causes. This phenomenon in Iceland cannot be seen as an isolated act, but as part of a wider process that is also visible in other countries with a democratic system. One-sided information about Islam and Muslims creates fertile ground for actions against Muslims that result in Islamophobic rhetoric, physical attacks on members of that religion, and the creation of humiliating policies toward members of the Muslim religious community. The paper

first presents the phenomenon of Islamophobia in Iceland, and the examples recorded in the media and official reports. In the following, we analyze the causes based on ten semi-structured interviews with politicians, academics and civil society activists.

Key words: Iceland, Islamophobia, Islam, Muslims, Migrations

1. Uvod

Island predstavlja jednu od najrazvijenijih država u svjetskom poretku. Prema različitim podacima, kojima se mjeri životni standard, ta zemlja pripada grupi od deset vodećih zemalja svijetu (npr. Nitch Smith 2016; Social Progress Imperative 2022; World Population Review 2023). U proteklih više od decenije, Island je postao jedna od destinacija za mnogobrojne migrante, čime se iskustvo podudara s drugim razvijenim zemljama. Pojačan broj novih ljudi imao je političke implikacije, što je stvorilo veći jaz u već postojećem nezadovoljstvu uzrokovanom globalnom ekonomskom krizom, koja je probudila egzistencijalne strahove kod građana, ali je i „pomogla“ otvoriti prostor za nove političke aktere. Na izborima 2013. godine se pojavilo jedanaest novih političkih stranaka, čime se politička scena dodatno pluralizirala, te se potvrdilo nezadovoljstvo građana postojećim stanjem, a broj stranaka zastupljenih u parlamentu se povećao s pet, koliko je bilo 2009. na sedam 2013, odnosno na osam 2021.

Jedna od posljedica navedenih političkih procesa i pojave novih političkih aktera je pomjeranje granica u javnom diskursu, a što je rezultat djelovanja novih populističkih stranaka, koji pomažu u stvaranju društvene polarizacije prilikom definiranja unutrašnjih i vanjskih grupa – „nas“ i „njih“ (npr. de Vreese et al. 2018). Posljedično su mnoge tabu teme postale dio svakodnevne političke komunikacije, među kojima je i islamofobija.

U proteklih nekoliko decenija, pojam islamofobije postao je svepristuan u javnom diskursu. Zastupljenost te pojave u javnosti značajno se povećala nakon terorističkog napada 11. septembra 2001. godine u Sjedinjenim Američkim Državama (Abbas 2017; Diekmann 2023). Autor specijalnog izvještaja Ujedinjenih nacija o slobodi religije i vjere naglašava da je islamofobija dobila “epidemiološke proporcije” (Shaheed 2021, 2), čime se naglašava problem diskriminacije kojim

se ugrožavaju religijske slobode, ali i negativni odnos s kojim se suočavaju muslimani širom svijeta na osnovu pripadanja islamu kao religiji. Kao jedan od načina borbe protiv islamofobije, Ujedinjene nacije su 2022. godine proglasile 15. mart kao Međunarodni dan borbe protiv islamofobije, s ciljem skretanja pažnje na probleme s kojima se susreću muslimani širom svijeta (United Nations 2022).

U ovom tekstu istražujemo na koji način se islamofobija manifestira na Islandu. Naime, ova pojava je nedovoljno istražena kada govorimo o Islandu. Primjerice, godišnji izvještaji o Islamofobiji u Evropi ne analiziraju stanje u toj zemlji. Premda jedan rad ne može dati sveobuhvatnu sliku o pojavi islamofobije u jednoj zemlji, naša intencija ne ide u tom pravcu. Prvenstveno, nastojimo skicirati obrise i ukazati na postojeći obrazac u djelovanju prema muslimanima i islamu, a koji jeste utemeljen na islamofobiji, koju shvatamo kao kulturni rasizam, te istražiti i uzroke njenog postojanje.

Islamofobija na Islandu se ne može posmatrati kao izolirano djelo, već kao dio šireg procesa koji je vidljiv i u drugim zemljama s demokratskim uređenjem. Jednostrane informacije o islamu i muslimanima stvaraju plodno tlo za djelovanje prema muslimanima koje rezultira u islamofobnoj retorici, fizičkim napadima na pripadnike te religije, te kreiranje ponižavajućih politika prema pripadnicima muslimanke vjerske zajednice.

U prvom dijelu rada nastojimo pojmovno odrediti islamofobiju, koristeći postojeću sekundarnu literaturu kako bi ukazali na nepostojanje jedinstvene definicije, čime se mjerljivost islamofobnog djelovanja otežava. Potom nastavljamo s kratkim historijskim pregledom dolaska muslimana na Island. U trećem dijelu se fokusiramo na pregledu o primjerima islamofobije u toj zemlji koji se temelji na javnim izvještajima nacionalnih i internacionalnih institucija, te na medijskim izvještajima. U trećem dijelu, ćemo analizirati deset intervjuova s grupom političara koji su služili u islandskoj vladi, aktivistima za ljudska prava i politologa koji su proučavali ovu temu. U radu ne navodimo imena sagovornika, kako bismo dobili preciznije informacije zbog sklonosti intervjuiranih da otkriju više detalja ukoliko su imena anonimizirana. Rad završavamo kratkim zaključkom.

2. Definiranje islamofobije

Islamofobija kao pojam se prvi put javio 1916. godine u knjizi autora Alphonsa Etiennea Dineta, koja je objavljena dvije godine kasnije, a označavala je diskriminatorni tretman muslimana od strane francuskih kolonizatora (Bazian 2019, 20). Učestalost korištenja pojma je počela 1970-ih godina, a zatim se povećala 1980-ih i 1990-ih, dok je 9. septembar 2001. postao prekretnica u Sjedinjenim Državama i Evropi (Rana 2007, 148). Međutim, sam početak upotrebe riječi islamofobija praćen je i diskusijom o njenom značenju zbog nedostatka jasnog pojmovnog određenja šta to zapravo obuhvata. Njeno korištenje, kojim se analizira odnos prema muslimanima je 1997. godine dobila je svoje analitičke obrise u izvještaju britanske organizacije Runnymed Trust (Bazian 2019, 23; Bleich 2011, 180). Premda islamofobija na prvi pogled djeluje sama po sebi razumljiva, jer je sastavljena od riječi islam i strah (fobija) i može se razumjeti kao strah od islama i muslimana, taj pojam u svom praktičnom djelovanju obuhvata odnos prema islamu i muslimanima, čije je djelovanje utemeljeno na predrasudama, ali i strahu koji je utemeljen na predrasudama. Sayyid (2014) naglašava potrebu davanja značenja islamofobiji zbog sličnosti u odnosu na rasizam čime bi riječ dobila validnost.

Premda je dobijanje analitičkog okvira islamofobije relativno recentna pojava, pojedini autori sugeriraju da je pojam istraživani i ranije kako je utvrdio Bazian (2019, 21) u svom pregledu razvoja naučnog pristupa islamofobiji, ali bez eksplicitnog navođenja riječi islamofobija navodeći, između ostalog, i Frantza Fanona kao primjer. Fanon je bio prvi naučnik koji je proučavao fenomen kulturnog rasizma. Kulturni rasizam je u velikoj mjeri zamijenio biološki rasizam zasnovan na kranijometriji, naučnom rasizmu i nacističkoj eugenitici. Slično ranijim oblicima kolonijalizma, postkolonijalizam ima za cilj da umanjí nekada slobodnu kulturu okupiranih ljudi, koje se sada smatra inferiornom u odnosu na okupatorsku. U "civiliziranim nacijama" biološki rasizam se ponovo pojavio, gdje inferiorna kultura mora biti "spašena" ili "oslobođena" od svojih štetnih običaja, kulturne zaostalosti i atavističkih normi od strane priznate superiorne kulture. Usađujući postkolonijalnim stanovnicima ideju da su manje nego superiorni u smislu politike, ekonomije i kulture, tzv. "civilizirane nacije" racionaliziraju svoj kulturni rasizam. Vlade koje iskorištavaju svoje bivše kolonije moraju dehumanizirati svoj narod kako bi opravdale njihovu eksploataciju. Kolonizirani su inferiorni jer osvajač pokušava

da utjera kulturne preferencije ljudi u jedinstvenu, monolitnu kulturu (Fanon, 2004, pp. 31-44).

Kao doprinos jasnijem pojmovnom određenju njemačka autorica Isabell Diekmann (2023, 1) opravdano smatra, da sama riječ islamofobija nedovoljno objašnjava da li se radi o odnosu prema muslimanima ili prema islamu kao religiji, te stoga predlaže distinkciju ova dva pojma – islamofobiju kao neprijateljski odnos prema religiji, te drugi pojam kao neprijateljski odnos prema muslimanima.¹

Nadalje, Bleich (2011) je napravio pregled različitih definicija islamofobije, čime ukazuje na problematičnost različitih shvatanja i posljedično javljanje nedostatka mjerljivosti islamofobije. Definicija koju nudi Bleich (2011, 182) odnosi se na „neselektivne negativne stavove ili emocije usmjerene prema islamu ili muslimanima.“ Ovu definiciju možemo posmatrati kao redukcionističku zbog njene ograničenosti na emocije prema muslimanima, jer, bitan nedostatak jesu djelovanja koja nastaju kao rezultat negativnih stavova.

Ujedinjene Nacije dale su jedno šire objašnjenje. UN islamofobiju definiraju kao „strah, predrasude i mržnju prema muslimanima koji dovode do provokacija, neprijateljstva i netrpeljivosti putem prijetnji, uznemiravanja, zlostavljanja, huškanja i zastrašivanja muslimana i nemuslimana, kako u online tako i van mreže” (United Nations 2022). Definicija Ujedinjenih nacija, u čijem fokusu je praktično djelovanje, sadrži elemente koji su vidljivi i u rasizmu, uz razliku da su ta djelovanja usmjerena na osobe islamske vjeroispovijesti. Sveobuhvatnost definicije Ujedinjenih nacija predstavlja veliki iskorak u pojmovnom određenju, premda je fokus na muslimanima, a ne i na religiji.

S druge strane, prema Oxfordskom rječniku, islamofobija „se odnosi na strah i neprijateljstvo prema muslimanima i islamu koje je vođeno rasizmom i koje dovodi do isključujućih, diskriminatornih i nasilnih radnji usmjerenih na muslimane i one koji se smatraju muslimanima“ (Green 2021). Potonja definicija u obzir uzima i islam i uvrštava i diskriminatorne radnje prema muslimanima, ali i onima za koje se smatra da su muslimani, a čije je utemeljenje u rasizmu. Ilustrativan

1 Originalno autorica na njemačkom jeziku navodi pojmove Islamfeindlichkeit kao negativan odnos prema religiji ,te drugi pojam Muslimfeindlichkeit koji se odnosi na odnos prema muslimanima.

primjer nasilnih i diskriminatornih radnji prema osobama koje su smatrane muslimanima na osnovu izgleda je slučaj sa sikhima u Nju Jorku (Bazian 2019, 28). Premda rasizam može djelimično biti uzrok islamofobiji, posebno ako se u obzir uzmu radnje prema osobama za koje se na osnovu izgleda pretpostavlja da su muslimani, ipak sam pojam islamofobije možemo shvatiti u širem smislu zbog islama kao multietničke religije gdje ne postoji uniformnost u izgledu njenih pripadnika. Naime, kako navodi Rane (2007), muslimani i islam su svedeni na rasnu kategoriju. Muslimani su posmatrani kroz prizmu rasizma kako bi ih pozicionirali kao geografski udaljenog drugog, iako muslimani nisu rasa. Fizičke karakteristike muslimana i tvrdnje da je muslimanska kultura ravnodušna i nesposobna za koezistenciranje sa drugim civilizacijama kose se kao argument za svođenje muslimana na rasu. Kao primjer možemo navesti Afroamerikance koji borave u Americi, a oni koji su pripadnici islama, su stigmatizirani kao muslimani iako ne prakticiraju svi islam i posmatrani su kao opasnost za dominaciju bijelog kršćanstva.

Islamofobija, prema Tariku Modoodu (2018), je svođenje muslimana na rasu na osnovu njihove etničke pripadnosti ili vanjskog izgleda. Islamofobija marginalizira muslimane kao građane drugog reda i svodi ih na homogenu zajednicu. Za razliku od biološkog rasizma, islamofobija je oblik kulturnog rasizma. Antagonizam, marginalizacija i nepravedno postupanje prema ljudima samo na osnovu njihovog fizičkog izgleda karakteristike su biološkog rasizma. S druge strane, kulturni rasizam gleda na druge civilizacije kao na nespojive i različite na osnovu vjerskih, nacionalnih i kulturnih identiteta, uzdižući kulturu domaćina na status civiliziranog, konvencionalnog standarda. Muslimani su uvijek pod pritiskom da se prilagode konvencionalnim kulturnim normama i praksama. Kulturni rasizam pretvara pluralitet i raznolikost muslimanskog etničkog i kulturnog porijekla u homogenu muslimansku kulturu, uprkos činjenici da, uglavnom, ove različite kulture imaju malo ili ništa zajedničko osim tvrdnje da se pridržavaju istinske i originalne tradicije poslanika Muhammeda a.s, koja je prakticirana prije 1400 godina u Mekki i Medini.

Skulason (2015), povukao je poređenje između diskursa isključivanja biopolitike i kulturnog rasizma. Osim toga, ksenofobija, populizam, islamofobija, antisemitizam, isključivi nacionalizam i nacionalni populizam uobičajeni su u islandskoj biopolitici. Drugi nazivi za kulturni rasizam uključuju post-rasizam i novi rasizam. Razlikuje se

od binarnog, biološkog rasizma iz prošlosti, ili onoga što se obično naziva rasizam i umjesto toga naglašava superiornost jedne kulture nad drugom. Kulturni rasizam je zamijenio biološki rasizam, što su savremena istraživanja opovrgla. Usko je povezan sa ksenofobijom, marginalizacijom imigranata, nacionalnim popularizmom i islamofobijom na Zapadu (Skulason, 2015).

Zbog sveobuhvatnosti definicije Ujedinjenih Nacija, u ovom radu ćemo koristiti definiciju te međunarodne organizacije. Ipak, tu definiciju ćemo posmatrati i kao odnos prema islamu kao religiji, a ne samo prema muslimanima.

3. Muslimani na Islandu, Islamofobija i antimuslimanski rasizam

Imigracija muslimanskih izbjeglica i imigranata porijeklom iz Palestine i sa Kosova, kao i Islandđani koji su prešli na islam tokom boravka u inostranstvu, odigrali su ključnu ulogu u dolasku prvih muslimana na Island tokom 1970-ih. Sva tri muslimanska udruženja na Islandu imala su 1447 registrovanih članova 2021. godine. Udruženje muslimana Islanda (Félag múslima á Íslandi) imalo je 578, Islamski kulturni centar Islanda (Menningarsetur múslima á Íslandi) je imao 487, a Islandska fondacija Islanda (Stofnun múslima á Íslandi) imao je 412 članova. Sa 5% u 2000 godini na skoro 18% u 2020-oj godini, povećala se populacija prve i druge generacije imigranata, kao i Islandđana stranog porijekla (Statistics Iceland 2020). Prema izvještajima Američkog State Departmenta, na Islandu je 2022. godine bilo oko 3000 muslimana (State Department 2022), što je dvostruko više u odnosu na 2019. Godinu, kada je prema procjenama bilo oko 1500 (State Department 2019).

Velika većina muslimana koji emigriraju na Island su porijeklom iz Albanije, Irana, Maroka, Sirije i Iraka. Procjenjuje se da se muslimansko stanovništvo povećalo sa 0.35% u 2000-oj godini na 0.5% u 2020-oj godini (Statistics Iceland n.d.). Negativna mišljenja i zabrinutost Islandđana o rastućoj prijetnji terorističkih napada pojačali su se kao rezultat većeg priliva muslimanskih imigranata i sve većeg broj muslimanskih Islandđana. Međutim, istraživanja ukazuju da ne postoji povezanost terorizma i povećane migracije (Helbling and Meierrieks

2022, 992). Muslimanskim imigrantima treba pružiti osjećaj sigurnosti, međutim negativni stereotipi o muslimanima su iskorištavani u političkim i medijskim diskursima kada se raspravlja o bijedi i nedostatku prava za izbjeglice i tražitelja azila. Posljednjih godina, učestalost internetske retorike mržnje i govora mržnje također se povećava zbog predrasuda o muslimanskim imigrantima na Islandu (Tryggvadóttir and Loftsdóttir 2020).

4. Primjeri islamofobije

Kako je Island posljednjih godina evoluirao od monokulturnog do multikulturalnog društva, tako je rastao i broj muslimana koji žive u toj zemlji. Jedan od negativnih efekata ovog povećanja broja imigranata, tražitelja azila i izbjeglica je porast zabrinutosti Islandana da porast broja muslimana rezultira porastom islamofobije u islandskom društvu. Premda je podrška javnosti za prihvatanje imigranata na Islandu visoka, prema nedavnom istraživanju koje su sprovele Valdimarsdótti i Jónsdóttir sredinom 2020 godine, prihvatanje imigranata posljednjih godina u konstantnom je padu. Važno je napomenuti da dio populacije brine kako se povećanjem broja muslimanskih imigranata raste i mogućnost terorizma na Islandu. Stanovnici Islanda su zabrinuti jer su muslimani stereotipno posmatrani kao mogući sigurnosni rizici, u posljednjih par godine među Islandanima se javljaju negativni osjećaji prema imigrantima (Valdimarsdóttir and Jónsdóttir 2020).

Islamofobija se razvila u nordijskim državama uključujući Dansku, Norvešku i Švedsku kao rezultat povećanja imigracije muslimanskih tražitelja azila. Radikalni desničarski ekstremisti tvrde da je ogromna imigracija ne-bijelaca pokrenula "zavjeru zamjene", za koju tvrde da predstavlja opasnost za bijeli identitet, islandsku rasu i izuzetnost (Obaidi et al. 2022). Prema Bunzlu (2005), ekstremno desni kršćanski nacionalisti koji vide muslimansko i jevrejsko prisustvo u Evropi kao egzistencijalnu opasnost za bijelu evropsku kulturu i civilizaciju nazvali su i muslimane i jevreje vanzemaljcima (Bunzl 2005). Za razliku od antisemitizma, koji potencijalno može biti vrsta biološkog rasizma, islam je multietnička svjetska religija, a ne rasa. Kritike koje se upućuju muslimanima širom svijeta su uticale na islamofobiju na Islandu (Eyþórsdóttir and Loftsdóttir 2019).

Muslimani se sada smatraju rasnom manjinom na koju se često gleda kao na homogenu, zaostalu i nesklonu usvajanju islandskih običaja i kulture. Većina sagovornika intervjuja za ovaj članak govorili su o osjećaju inferiornosti u odnosu na druge imigrante samo zato što su muslimani i spomenut je osjećaj da moraju braniti svoj vjerski identitet od nemuslimana. Muslimani koji su živjeli na Islandu smatrali su da im se ne može vjerovati, budući da se muslimani u medijima često prikazuju kao da su u ratu sa Zapadom i njihovim kulturama. Brojni muslimani na Islandu izrazili su uvjerenje da ih islandsko društvo vidi kao lažljive osobe kojima se ne može vjerovati. Muslimanke na Islandu koje na sebi imaju vjerske simbole poput marame osjećale su se isključenima, a mnoge su izrazile nezadovoljstvo zbog nemogućnosti da rade u svojim profesijama kao rezultat nošenja marame. Želja da se osjećaju kao kod kuće i kao da su dobrodošli u islandsko društvo, kao i da doprinose njegovom napretku, bila je nešto što su dijelili svi vjernici. Zdravlje, identitet i samopoštovanje muslimana na Islandu su stradali kao rezultat islamofobije. Posebno su pogođena djeca koja su izložena kontradiktornim informacijama da je islam vjera mira i tolerancije, kao dio socijalizacije u porodici, ali ipak doživljavaju omalovažavanja i predrasude jer su rođeni kao muslimani, čime ujedno bivaju izloženi suportnim narativima. Prema Sigursonu (2014), muslimani na Islandu su se asimilirali u islandsko društvo, a muslimanske kulture su se stopile sa islandskim tradicijama. Stoga bi bilo nerazumljivo tvrditi da islandski muslimani predstavljaju prijetnju islandskom načinu života jer su oni već dio islandskog društva.

Studija Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije iz 2017. godine zabilježila je porast islamofobije, anti muslimanskih predrasuda i rasističkog javnog i internetskog govora mržnje prema muslimanima na Islandu. Osim toga, od 2016. godine, na Islandu je povećan broj zločina protiv muslimana a vlasti su bile nemoćne da zaustave rasizam, rasnu diskriminaciju ili islamofobiju. Islamofobični incidenti su se povećali nakon što je Gradsko vijeće Reykjavika dodijelilo zemljište 2013. godine i odobrilo muslimanima da izgrade džamiju na Islandu. Dijeljeni su čak i krvavi primjerci Časnog Kur'ana, a na mjestu predviđenom za džamiju bile su postavljene svinjske glave. Imami i predstavnici muslimanskih organizacija također su bili mete govora mržnje na internetu, isti su primali prijetnje smrću (European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) 2017). Tokom 2019. godine zabilježeno je pet slučajeva religijski motiviranih napada. Jedan od primjera je kada je nepoznati počinitelj pljuvao na

tri muslimanke, prilikom čega je jednoj pokušao skinuti maramu s glave (State Department 2019, 1).

Za radijski intervju na Radio Sagi, 9. decembra 2013., čovjek Óskar Bjarnason rekao je da je bio svjedok zločinu, za koji je tvrdio da je bio umjetničko djelo (Kyzer 2013). Bjarnason je rekao da je razbacivanjem svinjskih glava po cijelom imanju on i drugi su imali želju da spriječe muslimane da na tom zemljištu grade džamiju. Policija je svoju istragu o ovom zločinu završila sa tadašnjim imamom Rejkjavičkog džemata, međutim, prikupljenje dokaze nikada nisu dostavili okružnom tužiocu. Prema riječima tadašnjeg imama, policija nije bila baš zainteresirana za ovaj zločin niti su namjeravali da riješe ovaj slučaj (Bjarnar 2014).

Prema Sigursonu (2014), moralna panika se mogla vidjeti 2013. godine kada su muslimani na Islandu dobili građevinsku dozvolu i dodjelu zemljišta, a islamofobična retorika se značajno povećala u medijima i na internetu. Ova islamofobična retorika pretvorila je raznoliki, multikulturalni muslimanski svijet u jednostrani stereotip muslimana. Konkretno, nakon napada 11. septembra, kao i odgovor na porast muslimanskih azilanata i izbjeglica nakon arapskog proljeća i građanskih ratova u Siriji, Iraku i Libiji, Sigurvinsson (2017) opisuje kako utjecaj govora mržnje i retorike mržnje na društvenim mrežama je stvorio negativnu percepciju, strah i sumnju prema muslimanima na Islandu. Korištenje islamofobične retorike od strane političkih stanaka kao što je Islandska liberalna stranka u znak protesta protiv imigracije muslimana željela izvršiti provjere svih muslimana koji žive na Islandu kako bi utvrdili da li su ti muslimani pohađali kampove za obuku terorista ili da li su muslimani podržavali terorističku ideologiju.

Ove pojave se mogu objasniti izloženošću jednostavnim informacijama o terorističkim napadima koje je dominirale medijima, te utjecala je na promjenu stava kod građana u Evropi i u SAD, koji su na osnovu dobijenih informacija stvorili stereotipe, odnosno generalizirali stavove o muslimanima. Teroristički napadi u jednoj zemlji, zbog medijskog izvještavanja, mogu utjecati na stavove u drugim zemljama (Helbling and Meierrieks 2022, 987). Populistički politički akteri su iskoristili informacije, te su vlastitim djelovanjem doprinijeli daljoj polarizaciji društva, koje je rezultiralo islamofobijom.

Istraživanje koje je proveo Borell (2015) pokazuje da su se zločini iz

mržnje protiv muslimana nadahnuti islamofobijom povećali nakon dramatičnih događaja, kao što su teroristički napadi. Antiislamska retorika počela je nakon iranske talačke krize 1979., a još više 1989. godine nakon što je Ayatollah Ruhollah Khomeini izdao fetvu protiv pisca Salmana Rushdie za njegovu knjigu, *The Satanic Verses* napisanu 1988. godine. Teroristički napadi i dramatični događaji u svijetu kao što su 11.09 u New Yorku, 07.07 u Londonu i bombaški napadi u Madridu, direktno utiču na širenje islamofobičnih stavova, negativnih osjećaja prema muslimanima i porast zločina iz mržnje protiv muslimana i onih za koje se smatra da su muslimani (Borell 2015).

Crvena linija koja prolazi kroz sve definicije islamofobije je da je to društvena anksioznost prema islamu i muslimanskim kulturama i odbacivanje muslimanske kulture. Ova socijalna anksioznost je oblik neselektivnog negativnog stava i emocija prema svim muslimanima (Bleich 2011).

5. Institucionalne posljedice islamofobije

Rastući strah od muslimana, rezultiralo je također i institucionalnim djelovanjem, koje je imalo diskriminatorni karakter prema muslimanima. Kako bi se utvrdila godišnja dob podnosioca zahtjeva za azil, Islandska uprava za imigraciju je 2018. godine radila sa Odsjekom stomatologije na Univerzitetu Islanda kako bi na osnovu zuba utvrdilo starost podnosioca azila. Osim što je poznato da su naučno netačne, procjena starosti zuba na Univerzitetu Islanda pokrenula je mnoga etička pitanja. Tražioci azila su bili primorani da se podvrgnu proceduri iako im je rečeno da je to dobrovoljno uz mogućnost deportacije u slučaju odbijanja učestvovanja. Uz to, potrebno je naglasiti kako stomatološke procjene imaju raspon nepreciznosti od jedne do četiri godine. Univerzitet Islanda odlučio je da odustane od učesća u ovom istraživanju u martu 2020. godine kao odgovor na žalbe studenata, fakulteta i osoblja, kao i studentskog vijeća. Studentsko tijelo Islandskog univerziteta podržalo je ovu odluku i naglasilo da je odgovornost institucija da brane ljudska prava maloljetnih podnosilaca zahtjeva za azil koji su bez pratnje. Stomatološki pregled mladih je neetički, smatra nekoliko uglednih organizacija za ljudska prava uključujući UNICEF. Neetičkim je ocijenjeno i objavljivanje nalaza stomatoloških pregleda mladih azilanata u naučnim publikacijama (Þórisdóttir 2020).

Način na koji vladina birokratija komunicira sa muslimanima na Islandu je još jedan suptilnije manifestiran tip strukturalne islamofobije. Muslimanska zajednica na Islandu je morala čekati trinaest godina na odgovor na zahtjev za dodjelu zemljišta i građevinsku dozvolu za džamiju. Konačno, Jón Gnarr, tadašnji gradonačelnik Reykjavika, dao je odobrenje za gradnju u septembru 2013. godine. Donacija zemljišta izazvala je burnu diskusiju o muslimanima na Islandu, dovela do širokog otpora javnosti prema izgradnji džamije i podstakla govor mržnje protiv muslimana u medijima i na društvenim mrežama, te stavljanje svinjske glave na mjesto predviđeno za gradnju. Imam muslimanskog udruženja Islanda je naveo kako su mnogi nemuslimani pružili podršku za projekt izgradnje prve džamije na Islandu. Pojedinci tvrde kako je postojanje džamije na Islandu osnovno ljudsko pravo za muslimane i kritizirali su islamofobičnu retoriku članova Facebook grupe koja se protivi izgradnji džamije. Protivnici ovom projektu rekli su kako izgradnja džamije predstavlja rizik za java sigurnost i da islandska muslimanska kultura ugrožava jedinstvenost i svetost "islandske kulture" (Sigurvinsson and Toma 2013).

6. Islamofobski zločini i retorika mržnje na Islandu

Kao empirijski dio istraživanja, analiza se temelji i na razgovorima s deset osoba iz civilnog društva, politike i akademske zajednice. Premda podaci, koji su dobijeni u razgovorima ne predstavljaju kvantitativni pokazatelj o svim slučajevima islamofobije na Islandu, te informacije ipak predstavljaju vrijedan doprinos razumijevanju ovog problema i pomoć pri skiciranju obrasca.

Među ispitanicima bilo je relativno malo prijavljenih i dokumentovanih zločina iz mržnje. Neki ljudi koji su doživjeli zločin iz mržnje ili su poznavali nekoga ko je rekao da su se žrtve često osjećale iznevjereno od strane vlasti jer nisu učinila ništa nakon prijave djela i vjerovali su da ih nisu shvatili ozbiljno.² Drugi su izjavili kako ne žele prijaviti zločine iz mržnje policiji ako su žrtve imigranti ili tražitelji azila jer su bili zabrinuti da bi rezultiralo negativnim ishodom. Neki ispitanici su tvrdili da zbog toga što islam pridaje veliku važnost praštanju, postoji nedostatak prijavljivanja zločina iz mržnje i govora mržnje.

2 Novinar.2023 ,

Navedeni primjeri ukazuju na nedostatak povjerenja u institucije. Postojeća zabrinutost muslimana bi se mogla pojasniti nedostatkom primjera uspješnog institucionalnog djelovanja koja bi, prvenstveno, prevenirala islamofobiju, ali i adekvatno sankcionirala. Međutim, ovu pojavu ne možemo posmatrati jednostrano i zbog nedostatka spremnosti žrtava da prijave djela koja su bila usmjerena protiv njih. Drugim riječima, i pored primjera diskriminatornih politika, koje smo naveli u prethodnim dijelovima teksta, Island ima izgrađenu pravnu državu koja je sposobna sankcionirati djela koja su usmjerena prema žrtvama diskriminacije i nasilja.

Narativi na osnovu kojih su nastali i stereotipi, kao dio šire slike na međunarodnom nivou, pomjerili su i granice kod pojedinaca o prihvatljivosti ili neprihvatljivosti osoba na osnovu njihove fizičke pojave, što je u koliziji s liberalno-demokratskim političkim uređenjima na kojem počivaju zapadne demokratije. Primjerice, jedan od ispitanika je spomenuo kako mu je nepoznata žena prišla na ulici i rekla da se zbog njegove brade osjeća nelagodno i nesigurno, te mu je savetovala da ode kući i obrije se. Također je naveo primjere osoba koje su mu sugestirale da se vrati u svoju zemlju jer ne žele da Island postane islamska država. Sagovornik je na ove sugestije odgovorio kako je on islandski državljanin i da ima zakonsko pravo da bude na Islandu, ali mu je rečeno kako to nije važno; da je poželjno da on i ljudi poput njega napuste državu i vrate se u svoju “domaću” državu jer je bio musliman.³

Jedan od naših ispitanika je spomenuo kako ima mnogo muslimanskih prijateljica koje nose marame, koje su napadnute od strane Islandanki koje su pokušavale da im strgnu marame dok su bile u kupovini sa svojom djecom.⁴ Važno je naglasiti kako većina ovih žrtava bile su tražioci azila na Islandu. Većina njih iz tog razloga nije prijavila šta se dogodilo jer su im napadači prijetili, a one nisu željele ugroziti svoj status zahtjeva za azil.

Stereotipi često nastaju kao posljedica dugotrajne izloženosti jednostranim informacijama (Arendt and Northup 2015) i posljedično kao nedostatak neposrednog kontakta s onim drugim, o kojem

3 Aktivista za ljudska prava.2023 ,

4 Aktivista za ljudska prava.2023 ,

postoje predrasude. S druge strane, izloženost direktnoj komunikaciji s onim drugim, o kojem postoji već formirano mišljenje, može dovesti do obrnutog procesa. Kako je naveo jedan od sagovornika, jedno je vrijeme radio kao turistički vodič i da je imao grupu američkih turista koji su bili Trumpove pristalice koji su se skamenili pri saznanju da njihov turistički vodič ima muslimansko ime. On je slušao njihove predrasude o islamu, i nakon nekoliko dana vođenja tih turista po Islandu i ljubaznosti prema njima, turisti su počeli shvaćati da je njihov strah od islama i muslimana neopravdan.⁵ Niko nije rođen kao islamofob, oni samo lutaju po mračnoj sobi, a dužnost svakog muslimana je da upale svjetla i pokažu im koliko je soba (islam) zaista lijepa.⁶ Značajno je napomenuti da je ova ideja nastala od islandskog političara koji je, prema njegovim riječima, mogao vidjeti drugu stranu islama nakon što se musliman pridružio njegovoj bližjoj porodici. Jedan od ispitanika je izjavio da baš kao sto je Poslanik Muhammed a.s morao zadobiti povjerenje nemuslimana u Mekki, muslimani na Zapadu moraju zadobiti povjerenje i poštovanje nemuslimana.

U istraživanju Gallup-a iz 2021 godine., koje je objavljeno na Islandu, oko 53% od 860 ispitanika zabrinuto je zbog širenja islama i muslimana na Islandu. Lider Islamskog kulturnog centra Islanda uvijek je naglašavao a muslimani na Islandu žele živjeti u miru i mirno koegzistirati sa Islandanima. Nadalje, članak se založio protiv stereotipa o muslimanima jer muslimani na Islandu potječu iz više od trideset različitih zemalja, a zajednica je kulturno raznolika. U članku se također tvrdi da je od vitalnog značaja da Muslimansko udruženje radi na asimilaciji i integraciji muslimana u islandsko društvo u saradnji sa islandskim vlastima (Egilsdóttir 2021).

7. Zaključak

Ovaj tekst je nastojao prikazati prisustvo islamofobije na Islandu, a koja se manifestira na različite načine. Prvestveno, desni političari i aktivisti koriste retoriku koja stvara polarizaciju u društvu. Ovi efekti su izraženiji u vremenu kriza, koja se povezuje sa strahovima o mogućim posljedicama tih kriza.

5 Aktivista za ljudska prava.2023 ,

6 Političar.2023 ,

Ono što hrani islamofobiju na Islandu je opće neznanje o islamu od strane Islandana i globalne islamofobne industrije koje nastavljaju utjecati na političku retoriku širom političkog spektra, unutar islandske politike. Tokom sprovođenja intervjua, bilo je evidentno da su muslimani isključeni iz diskusija o muslimanima na Islandu; nije im dozvoljeno da učestvuju u raspravama javnog mnjenja o muslimanima na Islandu, što je kulturni rasizam, u smislu da islandska kultura domaćina (sebe) vidi kao superiornu u odnosu na inferioru muslimansku kulturu gostiju. Smatra se da ova kultura nema nikakvu ulogu, a muslimanske žene na Islandu su predstavljene kao bespomoćne, potlačene i potčinjene pod palcem muslimanskog patrijarhata. Ovaj stereotip ide puno dalje od marama, gdje se žene koje ne nose maramu i ne nose identitet muslimanke i dalje doživljavaju kao otuđene i nikada ne stječu puno islandsko kulturno državljanstvo.

Mit da se muslimani trebaju asimilirati u islandsku kulturu je jednostran; budući da je Island postao multikulturalno društvo, trebali bi se postaviti pitanjem a mi pitamo šta Islandani rade da se asimiliraju u muslimansku kulturu? Muslimanke su često žrtve u islandskoj islamofobičnoj retorici. S druge strane, mnoge uspješne muslimanke u islandskom društvu dokazale su da nisu samo žrtve već i emancipirane i osnažene islandske žene. Antimuslimanski fanatici često koriste loš status prava žena i djece i ljudskih prava u muslimanskim zemljama kako bi legitimirali svoj kulturni rasizam. Mnoge muslimanske zemlje imaju veći broj fakultetski obrazovanih ljudi od Islanda. Ipak, zbog percipirane inferiornosti i stigmatizacije muslimanskih žena, one su predstavljene kao inferiorne žrtve koje treba spasiti od barbarskih muškaraca.

Muslimani na Islandu su stalno okruženi retorikom da su njihova kultura i uvjerenja strani islandskoj kulturi i da se čak smatraju egzistencijalnom prijetnjom islandskoj kulturi. Neki antimuslimanski fanatici vjeruju da muslimani imaju za cilj zamijeniti starosjedilačko stanovništvo Islanda većom stopom nataliteta i nametnuti islamski zakon. Islamofobična retorika na Islandu je uokvirena kulturološkim rasizmom, tako da se muslimani na Islandu vide kao stranci. Učesnici su tvrdili da se osjećaju inferiorno i da islamska kultura nije na mjestu ili je staromodna u odnosu na moderniju i “superiorniju” islandsku kulturu.

Islamofobija je u porastu na Islandu, jer desničarski govor mržnje i retorika mržnje često koriste muslimane kao žrtveno janje za pobjedu na izborima širom svijeta. Ta pojava na Islandu postaje sve učestalija s velikim porastom broja imigranata, koji su kao izbjeglice i tražitelji azila stigli na Island. Islamofobija ne predstavlja dominantan odnos Islandana prema muslimanima, te u tom pravcu treba tražiti i moguće rješenje postojećih izazova, a koja bi se praktično odvijalo većim uključivanjem muslimana u dekonstrukciju postojećih narativa o sebi kao onom drugom. Odgovorno suočavanje s tim pitanjem, od presudnog je značaja, ne za članove islandske zajednice muslimana, nego za mogućnost stvarnost utemeljenja islandskog društva na principima političkog i religijskog pluralizma, te multikulturalizma koji neće biti reduciran samo na dimenziju folklora i kulinarnstva, nego će podrazumijevati mnogo širi okvir uvažavanja razlika kao bitnih obilježja modernih liberalnih/demokratskih društava.

Conclusion

The purpose of this text was to demonstrate the existence of Islamophobia in Iceland, which manifests in various forms. To begin with, right-wing politicians and activists employ rhetoric that generates polarization within society. The intensity of these effects is heightened during periods of crisis, which is correlated with concerns surrounding the ramifications of these crises.

The presence of Islamophobia in Iceland can be attributed to the widespread lack of knowledge about Islam among Icelanders, as well as the influential global Islamophobic industry that continues to shape political discourse within Icelandic politics. During the interviews, it became clear that Muslims were not included in discussions about Muslims in Iceland. They are not allowed to participate in public debates about Muslims, which is a form of cultural racism. The host culture in Iceland sees itself as superior to the Muslim culture of the guests. This culture is seen as having no role, and Muslim women in Iceland are often portrayed as helpless, oppressed, and submissive to the Muslim patriarch. This stereotype extends beyond just wearing a headscarf. Even if Muslim women choose not to wear a headscarf and do not identify as Muslim, they are still seen as outsiders and are never fully accepted as part of Icelandic culture.

The myth that Muslims should assimilate into Icelandic culture is one-sided; since Iceland has become a multicultural society, they should ask themselves the question and we ask ourselves what are Icelanders doing to assimilate into Muslim culture? Muslim women are often victims in Icelandic Islamophobic rhetoric. On the other hand, many successful Muslim women in Icelandic society have proven that they are not only victims but also emancipated and empowered Icelandic women. Anti-Muslim fanatics often use the poor status of women's and children's rights and human rights in Muslim countries to legitimize their cultural racism. Many Muslim countries have a higher number of college-educated people than Iceland. Yet, because of the perceived inferiority and stigmatization of Muslim women, they are presented as inferior victims who need to be saved from barbaric men.

Muslims in Iceland are constantly surrounded by rhetoric that their culture and beliefs are alien to Icelandic culture and that they are even considered an existential threat to Icelandic culture. Some anti-Muslim fanatics believe Muslims aim to replace Iceland's indigenous population with higher birth rates and impose Islamic law. Islamophobic rhetoric in Iceland is framed by cultural racism, so that Muslims in Iceland are seen as foreigners. Participants claimed they felt inferior and that Islamic culture was out of place or old-fashioned compared to the more modern and «superior» Icelandic culture.

Islamophobia is on the rise in Iceland, as right-wing hate speech and hate rhetoric often use Muslims as a scapegoat to win elections around the world. This phenomenon in Iceland is becoming more frequent with an enormous increase in the number of immigrants, who have arrived in Iceland as refugees and asylum seekers. Islamophobia does not represent the dominant attitude of Icelanders towards Muslims, and in this direction, a possible solution to existing challenges should be sought, which would practically take place with greater involvement of Muslims in the deconstruction of existing narratives about themselves as the other. Dealing with this issue responsibly is crucial, not for members of the Icelandic Muslim community, but for the possibility of the reality of the foundation of Icelandic society on the principles of political and religious pluralism, and multiculturalism, which will not be reduced only to the dimension of folklore and culinary art, but will imply a much broader framework of appreciation of differences as essential features of modern liberal-democratic societies.

Reference:

- Abbas, Tahir. 2017. "Islamophobia and Its Discontents." In *Islam and Postcolonial Discourse*, Routledge, 133–46.
- Arendt, Florian, and Temple Northup. 2015. "Effects of Long-Term Exposure to News Stereotypes on Implicit and Explicit Attitudes." *International Journal of Communication* 9(0). <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/2691>.
- Bazian, Hatem. 2019. "Islamophobia: An Introduction to the Academic Field, Methods, and Approaches BT - Islamophobia and Psychiatry: Recognition, Prevention, and Treatment." In eds. H Steven Moffic, John Peteet, Ahmed Zakaria Hankir, and Rania Awaad. Cham: Springer International Publishing, 19–31. https://doi.org/10.1007/978-3-030-00512-2_2.
- Bjarnar, Jakob. 2014. "Þessi Moska Kemur Aldrei Til Með Að Rísa!" *Visir*. <https://www.visir.is/article/2014140609477>.
- Bleich, Erik. 2011. "What Is Islamophobia and How Much Is There? Theorizing and Measuring an Emerging Comparative Concept." *American Behavioral Scientist* 55(12): 1581–1600. <https://doi.org/10.1177/0002764211409387>.
- Borell, Klas. 2015. "When Is the Time to Hate? A Research Review on the Impact of Dramatic Events on Islamophobia and Islamophobic Hate Crimes in Europe." *Islam and Christian-Muslim Relations* 26(4): 409–21. <https://doi.org/10.1080/09596410.2015.1067063>.
- Bunzl, Matti. 2005. "Between Anti-Semitism and Islamophobia: Some Thoughts on the New Europe." *American Ethnologist* 32(4): 499–508. <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1525/ae.2005.32.4.499>.
- Diekmann, Isabell. 2023. *Muslim*innen- Und Islamfeindlichkeit*. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden. <https://link.springer.com/10.1007/978-3-658-39065-5>.
- Egilsdóttir, Urður. 2021. "Múslimar Koma Til Íslands Til Þess Að Búa Við Frið." *mbl.is*. https://www.mbl.is/frettir/innlent/2021/09/14/muslimar_koma_til_islands_til_thess_ad_bua_vid_frid/.
- European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). 2017. *ECRI Report on Iceland*. <https://rm.coe.int/fifth-report-on-iceland/16808b581c>.
- Eyþórsdóttir, Eyrún, and Kristín Loftsdóttir. 2019. "Grýta Þetta Pakk: Haturstjáníng í Íslensku Samhengi." *Veftímaritið Stjórn málgangur*

- stjórnsýsla 15(2): 255–76. <https://irpa.is/index.php/irpa/article/view/a.2019.15.2.6>.
- Green, Todd. 2021. “Islamophobia.” *Islamic Studies*. <https://oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780195390155/obo-9780195390155-0285.xml>.
- Helbling, Marc, and Daniel Meierrieks. 2022. “Terrorism and Migration: An Overview.” *British Journal of Political Science* 52(2): 977–96. https://www.cambridge.org/core/product/identifier/S0007123420000587/type/journal_article.
- Kyzer, Larissa. 2013. “[https://Grapevine.Is/News/2013/12/02/Recap-Hate-Crime-at-Mosque-Site/](https://grapevine.is/news/2013/12/02/Recap-Hate-Crime-at-Mosque-Site/).” *Reykjavik Grapevine*. <https://grapevine.is/news/2013/12/02/ Recap-hate-crime-at-mosque-site/>.
- Nitch Smith, Matthew. 2016. “The 19 Countries with the Highest Standard of Life | The Independent | The Independent.” *The Independent*. <https://www.independent.co.uk/life-style/the-19-countries-with-the-highest-standard-of-life-a7376846.html> (October 15, 2023).
- Obaidi, Milan, Jonas Kunst, Simon Ozer, and Sasha Y. Kimel. 2022. “The ‘Great Replacement’ Conspiracy: How the Perceived Ousting of Whites Can Evoke Violent Extremism and Islamophobia.” *Group Processes & Intergroup Relations* 25(7): 1675–95. <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/13684302211028293>.
- Rana, Junaid. 2007. “The Story of Islamophobia.” *Souls* 9(2): 148–61. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10999940701382607>.
- Sayyid, S. 2014. “A Measure of Islamophobia.” *Islamophobia Studies Journal* 2(1): 10–25. <http://www.jstor.org/stable/10.13169/islastudj.2.1.0010>.
- Shaheed, Ahmed. 2021. *Countering Islamophobia/Anti-Muslim Hatred to Eliminate Discrimination and Intolerance Based on Religion or Belief*. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/086/49/PDF/G2108649.pdf?OpenElement>.
- Sigurðsson, Þór. 2014. “Moskumálið 2013: Ótti Og Andúð Gegn Byggingu Mosku.” In *The National Mirror XV: Research in the Social Sciences. Faculty of Social and Human Sciences*, University of Iceland, 1–10. <http://hdl.handle.net/1946/19970>.
- Sigurvinsson, Bjarni Randver. 2017. “Múslimahatur á Íslandi. Áhrif Og Afdrif Samtakanna Mótmælum Mosku á Íslandi.” In *Sigurjónsbók. Afmælisrit Til Heiðurs Sigurjóni Árna Eyjólfssyni Sextugum (Bl. 55-85)*. *Hið Íslenska Bókmenntafélag*, eds. Brynjólfur Ólason, Haraldur Hreinsson, and Stefán

Einar Stefánsson. Reykjavík, 1–32.

Sigurvinsson, Bjarni Randver, and Toshiki Toma. 2013. “Styðjum Byggingu Mosku í Reykjavík.” *Visir*. <https://www.visir.is/g/2013825787d>.

Social Progress Imperative. 2022. *Global Index 2022: Results*. <https://www.socialprogress.org/global-index-2022-results/> (October 15, 2023).

State Department. 2019. *Iceland 2019 International Religious Freedom Report*. Washington. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/06/ICELAND-2019-INTERNATIONAL-RELIGIOUS-FREEDOM-REPORT.pdf>.

———. 2022. *2022 Report on International Religious Freedom: Iceland*. Washington. <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-freedom/iceland>.

Statistics Iceland. 2020. *Population by Background*. <https://hagstofa.is/utgafur/frettasafn/mannfjoldi/mannfjoldi-eftir-bakgrunni-2020/>.

———. “Religious Organisations.” <https://statice.is/statistics/society/culture/religious-organisations/>.

Tryggvadóttir, Helga Katrín, and Kristin Loftsdóttir. 2020. “The Word I Hate: Racism, Refugees and Asylum Seekers in Iceland.” *Veftímaritið Stjórnámál og stjórnsýsla* 16(1): 23–42. <https://irpa.is/index.php/irpa/article/view/a.2020.16.1.2>.

United Nations. 2022. “International Day to Combat Islamophobia 15 March.” <https://www.un.org/en/observances/anti-islamophobia-day>.

Valdimarsdóttir, Margrét, and Guðbjörg Andrea Jónsdóttir. 2020. “Attitudes towards Refugees and Muslim Immigrants in Iceland: The Perceived Link to Terrorism.” *Veftímaritið Stjórnámál og stjórnsýsla* 16(2): 217–42. <https://irpa.is/index.php/irpa/article/view/a.2020.16.2.7>.

de Vreese, Claes H et al. 2018. “Populism as an Expression of Political Communication Content and Style: A New Perspective.” *The International Journal of Press/Politics* 23(4): 423–38. <https://doi.org/10.1177/1940161218790035>.

World Population Review. 2023. “Standard of Living by Country | Quality of Life by Country 2023.” <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/standard-of-living-by-country> (October 15, 2023).

Þórisdóttir, Anna Lilja. 2020. “Fagna Því Að Háskóli Íslands Hætti Tanngreiningum.” *Heimildin*. https://heimildin.is/grein/10672/#=_.